

СУБ'ЄКТИ ТА ЗАВДАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПРОЦЕСУ РЕЗЕРВУВАННЯ

Наголошено на важливості здійснення внутрішньогосподарського контролю стосовно процесу резервування. Автором виділено суб'єктів та завдання, які вони ставлять задля досягнення своїх цілей у результаті процесу резервування.

Постановка проблеми. Система внутрішньогосподарського контролю може забезпечити достатню впевненість у тому, що дані бухгалтерського обліку є об'єктивними та достовірними. Дані внутрішньогосподарського контролю є важливою базою для прийняття рішень як власником підприємства, так і управлінським персоналом. Слід акцентувати увагу на значенні даних контролю операцій з формування та використання резервів і фондів з огляду на залучення до процесу резервування як бухгалтерів, так і управлінського персоналу, оскільки на практиці такі відомості не завжди використовуються повною мірою. Разом з тим відсутній підхід до процесу резервування в якості об'єкту контролю, чітко не виділено суб'єктів та завдання внутрішньогосподарського (а саме, внутрішнього бухгалтерського) контролю операцій з формування та використання облікових резервів. Цьому заважає невизначеність стосовно переліку об'єктів, які можна відносити до резервів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що теоретичним та методичним питанням організації та методики проведення контролю операцій з формування та використання облікових резервів підприємств присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як Н.П. Баришніков [3], Н.І. Беренда [14], І.А. Белобжецький [4], С.М. Бичкова [6], М.Т. Білуха [5], Гуцайлюк З.В., Мех Я.В., Щирба М.Т. [7], Г.М. Давидов [8],

Ю.А. Данілевський, С.М. Шапігузов, Н.А. Ремізов [9], Нітецький В.В., Ф.В. Зайнетдінов [12], Р.О. Костирко [10], М.В. Романів [13], В.І. Подольський [2], у вітчизняній обліково-економічній літературі питання методики та організації внутрішньогосподарського контролю процесу облікового резервування все ще залишаються недостатньо дослідженими.

З огляду на вищенаведене, **метою дослідження** є визначення суб'єктів та конкретизація завдань внутрішньогосподарського контролю процесу резервування.

Виклад основного матеріалу. Так як процес резервування відбувається не лише для процесу виробництва, в контексті процесу резервування можна застосовувати поняття внутрішньогосподарського контролю, що включає в себе внутрішньовиробничий контроль. Предметом внутрішньогосподарського контролю облікових резервів вважаємо господарські операції, пов'язані із їх формуванням та використанням.

Проблемними залишаються питання принципів, методики та передумов раціональної організації внутрішньогосподарського контролю процесу резервування. Детальніше дослідження літературних джерел показало, що авторами не приділяється належна увага питанням контролю операцій з формування та використання резервів та фондів (див. табл. 1)

Таблиця 1. Питання стосовно контролю операцій з формування та використання резервів, що розглядаються у літературі

№ з/п	Автор	Питання					
		Контроль використання чистого прибутку	Контроль (аудит) використання фондів і резервів	Основні нормативні документи, що регулюють облік об'єкту перевірки	Джерела інформації контролю	Методика перевірки операцій з формування та використання резервів та фондів	Суб'єкти та завдання внутрішнього-сподарського контролю процесу резервування
1.	Данілевський Ю.А., Шапігузов С.М., Ремізов Н.А. [68]	-	-	-	-	-	-
2.	Аудит Монтгомері [5]	-	-	-	-	-	-
3.	Гуцайлук З.В., Мех Я.В., Щирба М.Т. [65]	-	-	-	-	-	-
4.	Білуха М.Т. [17]	+	-	-	-	+	-
5.	Подольський В.І. [6]	+	+	+	+	+	-
6.	Нітецький В.В., Зайнетдінов Ф.В. [162]	-	+	-	-	+	-
7.	Костирко Р.О. [121]	-	-	-	-	-	-
8.	Давидов Г.М. [66]	-	-	-	-	+	-
9.	Барішніков Н.П. [12]	+	+	-	-	-	-

Як видно з таблиці 1, автори не приділяють уваги визначенню завдань та суб'єктів внутрішньогосподарського контролю процесу облікового резервування, тому для постановки завдань внутрішньогосподарського контролю стосовно резервування слід конкретизувати групи суб'єктів контролю та визначати їх цілі відповідно до яких вони будуть визначати завдання контролю.

В цілому суб'єктами внутрішньогосподарського контролю можуть виступати керівник підприємства, начальники структурних підрозділів, посадові особи усіх підрозділів, включаючи обліково-фінансову службу, ревізійна комісія (у акціонерних товариствах).

Внутрішньогосподарський контроль здійснюється вже на стадії бухгалтерського оформлення господарської операції. Коли сам бухгалтер складає документ, він по суті здійснює самоконтроль за дотриманням встановленої процедури. Проте, у зв'язку із тим, що контроль здебільшого здійснюється одночасно функціональними керівниками (наприклад, головним технологом, головним економістом, начальником відділу праці та заробітної плати, головним механіком, і функціональними підрозділами підприємства (планово-економічним відділом, виробничо-диспетчерським відділом, відділом праці та заробітної плати, головним механіком), це призводить до "розпорошення" функції контролю, на чому ще у 1982 р. наголошував

Є.О. Кочерін [11]. А оскільки процес резервування неможливий без тісної співпраці працівників різних підрозділів підприємства, і не тільки бухгалтерської служби, виникає проблема розподілу повноважень та здійснення контрольних функцій.

Крім того, контроль, що вводиться до обов'язків різних підрозділів, викликає дублювання у роботі їх працівників. Проте проф. І.А. Белобжецький дотримується протилежної позиції: "...одну й ту ж функцію (планування облік, аналіз або контроль) можуть виконувати різні підрозділи апарату управління, і навпаки. Один підрозділ часто здійснює декілька функцій. Наприклад,

внутрішньогосподарський контроль на підприємствах в межах своєї компетенції здійснює більшість економічних та технічних служб (бухгалтерія, відділи: фінансовий, плановий, праці та заробітної плати, виробничий тощо)" [4, с. 8].

Зважаючи на важливість цілей, досягнення яких повинен забезпечувати процес облікового резервування, в цілому вважаємо його об'єктом внутрішньогосподарського контролю. Тому необхідним є здійснення внутрішньогосподарського контролю виділеними суб'єктами на усіх його стадіях (рис. 1).

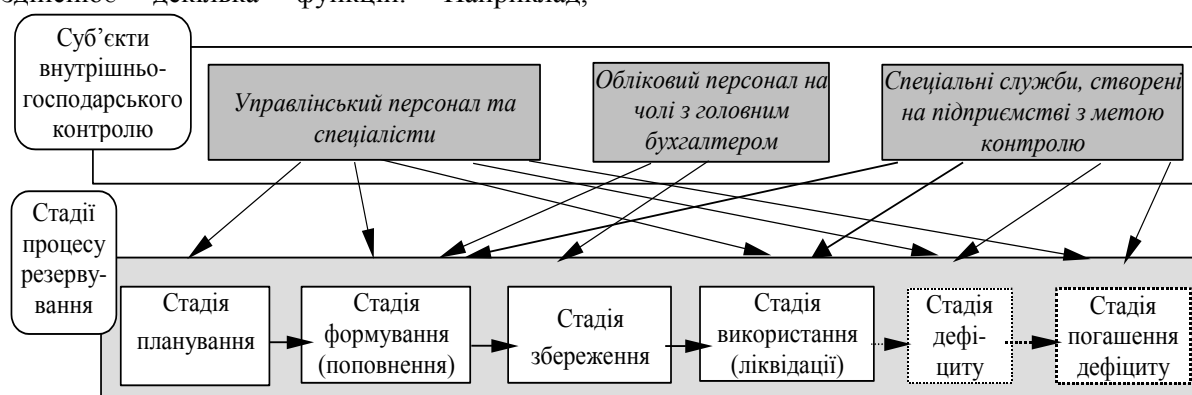

Рис. 1. Суб'єкти та види внутрішньогосподарського контролю на стадіях процесу резервування

Для підвищення ефективності внутрішньогосподарського контролю операцій з формування та використання резервів необхідним є дотримання наступних умов: висока кваліфікація головного бухгалтера; надання кожному бухгалтеру, задіяному у процесі резервування, визначених контрольних функцій, що дозволить здійснювати попередній бухгалтерський контроль; чітке визначення форм, обсягів та строків утворення та надходження облікової інформації та конкретне закріплення контрольних функцій за працівниками бухгалтерської служби; координація роботи у контрольній роботі всіх економічних служб підприємства, задіяних у процесі резервування; чітке закріплення відповідальності на різних стадіях процесу резервування за різними виконавцями.

Однак слід зважати на обставини, які можуть обмежувати рівень інформативності результатів внутрішньогосподарського контролю, а саме: орієнтація більшості

процедур внутрішньогосподарського контролю на звичайні операції замість неординарних; можливість неоднозначного судження з причини неправильного трактування законодавства; можливість ухилення від внутрішньогосподарського контролю шляхом змови членів керівництва облікового персоналу.

Контроль операцій з формування та використання резервів майбутніх витрат і платежів, резерву сумнівних боргів, резервного капіталу та фондів підприємства повинен здійснюватися задля забезпечення дотримання найголовніших функцій обліку – контрольної та функції збереження майна власника. Метою контролю таких операцій є встановлення достовірності первинних даних відносно формування та використання забезпечень зобов'язань, повноти й своєчасності відображення інформації у облікових регістрах, правильності ведення обліку забезпечень зобов'язань відповідно до статутних документів

та облікової політики, достовірності відображення стану забезпечень зобов'язань у звітності підприємства.

Поділяємо точку зору проф. С.М. Бичкової, що при контролі операцій з формування та використання резервів загальний підхід повинен передбачати:

- оцінку правильності розміру нарахованих резервів та їх обґрунтованість відповідно до положень, передбачених обліковою політикою підприємства;
- встановлення порядку цільового витрачання резервів за рахунок прибутку до оподаткування;
- перевірку наявності прихованих резервів, а також сформованих без дотримання норм законодавчих та засновницьких документів;
- слідкувати за порядком дотриманні термінів та порядку інвентаризації резервів [5, с. 267].

Внутрішньому контролеру слід перевірити правильність дотримання процедури формування обов'язкових резервів, їх розмір, документальне оформлення розрахунками та довідками бухгалтерії, а також використання на цільове призначення. Також слід перевірити

закріплення переліку факультативних (ініціативних) до формування резервів у внутрішніх нормативних документах підприємства щодо ведення бухгалтерського обліку.

Погоджуємося з М.В. Романівим [13, с. 96], що, здійснюючи контроль формування та використання резервів, необхідно передусім враховувати:

- наявність на підприємстві письмово оформленого рішення про формування певних резервів;
- правильність розрахунку суми резерву на наступний рік;
- факт зміни суми сформованого резерву на кінець року порівняно із даними на початку року;
- причини невикористання резерву наприкінці року та напрями використання цих сум у наступному році;
- доцільність формування резервів у тому разі, якщо із року в рік спостерігається перехід значних сум нарахованих резервів.

В контексті вищевикладеного система внутрішньогосподарського контролю повинна виконувати такі завдання (рис. 2).

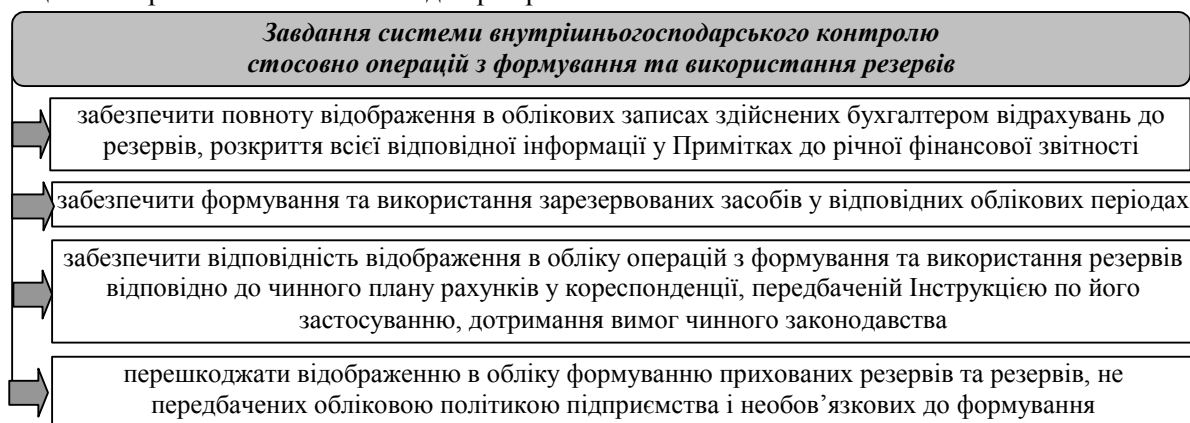

Рис. 2. Завдання системи внутрішньогосподарського контролю стосовно резервування

Також важливим є встановлення (особливо при попередньому контролі) економічної доцільності формування резервів. Якщо виявлене зворотне, бухгалтеру необхідно переконати управлінський персонал (з використанням в якості аргументації конкретних розрахунків) у неефективності такого резервування. Проте якщо бухгалтер вважає резервування доцільним, слід повідомити про це відповідний управлінський персонал і у випадку

позитивного рішення оформити його документально.

Важливе значення при контролі процесу резервування має перевірка правильності його організації на підприємстві, виявлення можливостей мінімізації фази збереження зарезервованих засобів, встановлення причин дефіциту резервів та надання пропозицій щодо їх усунення, коректності спрямування значної частини коштів у покритті облікових

резервів (вільних фінансових ресурсів на поточному рахунку підприємства) на покриття поточних потреб обороту тощо.

Внутрішньому контролеру в якості джерела інформації слід використовувати форми внутрішньої звітності щодо стану та динаміки резервів та покриття облікових реперів реальними активами, складені бухгалтерською службою.

Слід акцентувати увагу, що за процесом резервування важливо здійснювати як попередній, так поточний і наступний внутрішній бухгалтерський контроль, що дозволить надавати цілісне уявлення про процес резервування та його наслідки для підприємства. Особливо слід контролювати

порядок формування і цільове використання сум у покриття зарезервованих у бухгалтерському обліку засобів.

Управлінський персонал повинен приділяти особливе значення в контексті мінімізації собівартості продукції формуванню резервів майбутніх витрат і платежів за рахунок собівартості.

Внутрішній бухгалтерський контроль процесу формування та використання резервів в обліку має певну специфіку залежно від видів резервів. Отже, завдання контролю операцій щодо формування і використання резервів і фондів можна узагальнити у наступній таблиці 2.

Таблиця 2. Завдання контролю операцій щодо формування і використання резервів і фондів

Операції щодо формування та використання	Основні завдання контролю
1	2
Резерву сумнівних боргів	<ul style="list-style-type: none"> – Встановлення обґрунтованості і законності формування (чи передбачено в обліковій політиці формування резерву) та використання – встановлення правильності визначення суми резерву – встановлення правильності ведення синтетичного та аналітичного обліку, відповідності записів записам у Головній книзі, балансі, звіті по власний капітал та інших формах звітності підприємства – перевірка правильності формування резерву сумнівних боргів: доцільності обраного методу формування, правильності розрахунку коефіцієнта сумнівності – виявлення порядку і джерел списання безнадійної заборгованості – перевірка дотримання підприємством податкового законодавства за операціями, пов'язаними з рухом грошових коштів, розрахунками з різними дебіторами
Резерву переоцінки необоротних активів	<ul style="list-style-type: none"> – Перевірка доцільності проведення переоцінки – перевірка правильності нарахування суми до оцінки (уцінки) – перевірка врахування попередніх до оцінок (уцінок)
Фондів спеціального призначення	<ul style="list-style-type: none"> – Виявлення відповідності чинному законодавству та засновницьким документам, положенню про облікову політику створення фонду розвитку виробництва та фонду споживання – перевірка правильності нарахування фондів розвитку виробництва та споживання – встановлення правильності ведення синтетичного та аналітичного обліку, відповідності записів записам у Головній книзі, балансі, звіті по власний капітал та інших формах звітності підприємства – виявлення обґрунтованості нарахування фонду виплат матеріального заохочення працівників – перевірка правильності зменшення фондів накопичення – обґрунтованість витрачання фонду споживання (на соціальні цілі – на основі кошторису витрачання коштів, положення про порядку преміювання працівників)

1	2
<i>Резервного капіталу</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Встановлення повноти формування резервного капіталу – перевірка достовірності відображення показників резервного капіталу в обліку та звітності, встановлення законності формування – встановлення законності та обґрунтованості використання коштів резервного капіталу – виявлення документального оформлення рішення про використання резервного капіталу – чи передбачено у засновницьких документах формування резервного капіталу – встановлення правильності ведення синтетичного та аналітичного обліку, відповідності записів записам у Головній книзі, балансі, звіті по власний капітал та інших формах звітності підприємства
<i>Резервів майбутніх витрат і платежів</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Встановлення обґрунтованості і законності формування (чи передбачено в обліковій політиці формування резерву) та його використання – встановлення правильності визначення самої суми резерву – встановлення правильності ведення синтетичного та аналітичного обліку, відповідності записів записам у Головній книзі, балансі, звіті по власний капітал та інших формах звітності підприємства – встановлення правильності закриття в кінці року у необхідних випадках з метою точного, не викривленого обчислення собівартості та бази оподаткування – контроль за цільовим використанням сформованих на підприємстві резервів майбутніх витрат і платежів – узагальнення інформації про наявність та рух коштів, зарезервованих у встановленому порядку – контроль за правильним та своєчасним документальним оформленням включення зарезервованих сум до витрат виробництва – чітке документування розрахунків – своєчасна та повна реєстрація даних первинного обліку в регістрах – достовірне відображення інформації щодо резервів майбутніх витрат і платежів у звітності та примітках до неї

Внутрішньому контролеру слід перевірити, щоб резерви майбутніх витрат і платежів були використані для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких вони були створені. Забезпечення – обов'язкові для створення, проте чинним законодавством визначено, що кошти повинні використовуватися лише за цільовим призначенням. Вважаємо необґрунтованою вимогу законодавства щодо обов'язковості контролю за цільовим використанням забезпечень при обов'язковості їх формування (резерви майбутніх витрат і платежів є ініціативними). Слід відмітити, що у економічній літературі не розглянуто

особливості та порядок перевірки цільового використання коштів резервів майбутніх витрат і платежів.

Наголошуємо, що одним із контрольних моментів при перевірці обґрунтованості нарахування резервів гарантійного ремонту і гарантійного обслуговування буде перевірка наявності у договорах на продаж товарів (робіт) умов щодо обслуговування і ремонту протягом визначеного сторонами гарантійного терміну.

В ході досягнення завдань контролю в результаті контролю операцій з формування та використання можуть бути виявлені основні відхилення, що наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Основні відхилення, що можуть бути виявлені в результаті контролю

Операції з формування та використання	Можливі відхилення, нормативний документ, норми якого порушуються
Резерву сумнівних боргів	<ul style="list-style-type: none"> – Зміна методу нарахування резерву сумнівних боргів без внесення відповідних змін до облікової політики – не нарахування резерву сумнівних боргів для поточної дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) (порушується п. 7 П(С)БО 10) – нарахування на інші види заборгованості, крім поточної (порушується п. 7 П(С)БО 10) – помилки в обчисленнях (порушується п. 9, а також Додаток до П(С)БО 10) – неправомірність віднесення дебіторської заборгованості до сумнівної (порушується п. 4 П(С)БО 10) – резерв нараховується на всю поточну дебіторську заборгованість, в той час як коефіцієнт визначається, виходячи з сумнівної (порушується п. 9 П(С)БО 10)
Резерву переоцінки необоротних активів	<ul style="list-style-type: none"> – На рахунку 423 “Дооцінка активів” обліковується дооцінка основних засобів, які вибули (ліквідовані, реалізовані, списані). Перенесення суми дооцінки при вибутті основних засобів на розподілений прибуток не проводиться. Порушуються вимоги п. 21 П(С)БО 7 щодо зменшення додаткового капіталу і включення до складу нерозподіленого прибутку суми перевищення попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості об’єкта основних засобів при його вибутті – на рахунку 423 “Дооцінка активів” обліковується дооцінка товарно-матеріальних цінностей, яку перенесено з рахунку 88 старого Плану рахунків (при цьому порушуються вимоги п. 28 П(С)БО 9)
Фондів спеціального призначення	<ul style="list-style-type: none"> – Необгрунтоване витрачання фонду споживання (відсутність підтверджуючих документів)
Резервного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> – Кредитове сальдо по рахунку 43 “Резервний капітал” не відповідає зазначеному в установчих документах – необгрунтоване збільшення резервного капіталу – невідображення здійснених операцій щодо використання резервного капіталу – недотримання вимог нормативних документів щодо обсягу
Резервів майбутніх витрат і платежів	<ul style="list-style-type: none"> – У Положенні про облікову політику не закріплено перелік резервів та спосіб розрахунку суми – відсутність розрахунків і довідок бухгалтерії на формування резервів – невідображення інформації у Примітках до фінансової звітності

Результати аналізу діяльності 14 великих промислових підприємств України показали, що найбільше відхилень, неточностей та помилок у підприємств виникає при формуванні та використанні резерву сумнівних боргів. Особливо часто при контролі виявляється відсутність первинних документів-підстав для нарахування резерву. Наявні помилки в обчисленнях, у положеннях (наказах) про облікову політику чітко не зазначено метод нарахування резерву відповідно до чинного законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами досліджень з метою вдосконалення процесу резервування на великих промислових підприємствах України надано пропозиції щодо визначення суб’єктів та завдань внутрішньо-

господарського контролю процесу облікового резервування.

Визначені завдання внутрішньо-господарського контролю процесу резервування та групи суб’єктів контролю дозволять вдосконалити методику контролю процесу облікового резервування та посилити контроль на мікрорівні.

Оскільки резервування може виступати інструментом вуалювання звітності, маніпулювання фінансовим результатом, наступним етапом досліджень буде конкретизація впливу резервування на звітність, а також визначення причин появи недостовірності у ній за рахунок сформованих в обліку резервів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейлли, М.Б. Хирш; Пер с англ. под ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
 2. Аудит: Учебник / В.И. Подольский, Г.Б. Поляк, А.А. Савин и др. / Под ред. проф. В.И. Подольского. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 655 с.
 3. Барышников Н.П. Организация и методика проведения общего аудита. – 2-е издание переработанное и дополненное. – М.: Информационно-издательский дом “Филинь”, 1996. – 424 с.
 4. Белобжецкий И.А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой. – М.: Финансы, 1979. – 160 с.
 5. Білуха М.Т. Аудит у бізнесі: Посібник для бізнесменів. – Дніпропетровськ: фірма “Преском”, 1994. – 240 с.
 6. Бычкова С.М. Аудиторская деятельность. Теория и практика. – СПб.: Лань, 2000. – 320 с.
 7. Гуцайлук З.В., Мех. Я.В., Щирба М.Т. Аудит (теорія, методика, збірник завдань). – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 190 с.
 8. Давидов Г.М. Аудит: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, КОО, 2001. – 363 с.
 9. Данилевский Ю.А., Шапигузов С.М., Ремизов Н.А., Старовойтова Е.В. Аудит: Учебное пособие. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 1999. – 544 с.
 10. Костирко Р.О. Удосконалення аудиту фінансової звітності акціонерних товариств: Монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 300 с.
 11. Кочерин Е.А. Контроль в системе управления социалистическим производством. Вопросы теории и практики. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
 12. Нитецкий В.В., Зайнетдинов Ф.В. Практикум общего аудита: Учеб.-практ. пособие. – М.: Дело, 2000. – 416 с.
 13. Романів М.В. Державний фінансовий контроль і аудит. Навчально-методичний посібник. – Київ, ТОВ “НІОС”. 1998. – 224 с.
 14. Чернелевський Л.М., Беренда Н.І. Аудит. Навч. посібник. – К.: Міленіум, 2002. – 466 с.
- КОЗЛОВА Марія Олегівна – доцент кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету
- Наукові інтереси:
- облік зобов'язань та резервів
 - облік у зарубіжних країнах
 - історія бухгалтерського обліку
 - ділова англійська мова